

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ

LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC ACTIVITY: CURRENT CHALLENGES AND RESEARCH APPROACHES

Карвацька С.Б., д.ю.н., професор,
в. о. завідувача кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У науковій статті досліджується доктринальне бачення місця та ролі правового регулювання наукової діяльності. Відповідно до мети статті проведений системний аналіз відповідної правової доктрини у сферах права інтелектуальної власності, адміністративного права, державного управління та інформаційного права. У статті обґрунтовано, що підходи до розуміння місця, ролі, статусу, системи та структури правових норм, які регулюють відносини у сфері науки, у вітчизняній правовій доктрині залишаються дискусійними та максимально розбалансованими. Зазначається, що спроби декларування окремої галузі чи підгалузі наукового права, помітні на певному етапі, не призвели ані до визнання такої фрагментації правничою наукою, ані до формування окремої доктрини наукового права.

Доведено, що у сфері адміністративного права та інформаційного права питання регулювання наукової діяльності залишаються поза увагою сучасних авторів, які не пропонують варіантів ефективного вирішення цього питання, щонайменше, у вимірі вірогідних правових інститутів наукового пошуку, науковця чи наукової установи.

У статті проаналізовано, що у рамках права інтелектуальної власності спостерігається тенденція до формування системи публікацій щодо такого ймовірного інституту цього права, як наукове відкриття. Але, й у цьому вимірі відповідні доктринальні підходи не знайшли свого втілення ані у розвитку законодавства, ані у форматі надання системи узгоджених дефініцій.

У статті доведено, що співставляючи контекст європейського підходу з вітчизняними контентом зусиль як науковців, так і практиків, актуальними та важливими видаються впровадження європейських етичних стандартів досліджень на рівні законодавства, адаптація європейських рамок у сфері наукових досліджень, гармонізація з Horizon Europe щодо правил фінансування, покращення правової бази для реєстрації наукових відкриттів та захисту авторських прав. Наголошується, що українські правові норми варто інтегрувати в європейські правові рамки, і така гармонізація означала б інтеграцію норм ЄС у вже існуючі сфери українського права. У висновку стверджується, що питання місця та ролі правового регулювання наукової діяльності у системі національного права, очевидно, потребує додаткових системних досліджень.

Ключові слова: наука, наукова діяльність, наукове відкриття, наукове право, наукові дослідження, правове регулювання наукової діяльності, права людини, право ЄС, адаптація у сфері наукових досліджень, європейські рамки регулювання наукової діяльності

The article examines the doctrinal vision of the place and role of legal regulation of scientific activity. Pursuant to the purpose of the article, a systematic analysis of the relevant legal doctrine in the areas of intellectual property law, administrative law, public administration and information law is carried out. The article substantiates that approaches to understanding the place, role, status, system and structure of legal provisions regulating relations in the field of science in the national legal doctrine remain controversial and highly unbalanced. It is noted that attempts to declare a separate branch or sub-branch of scientific law, which were noticeable at a certain stage, did not lead to either recognition of such fragmentation by legal science or formation of a separate doctrine of scientific law. It is proved that in the field of administrative law and information law, the issues of scientific activity regulation remain outside the attention of modern authors who do not offer options for an effective solution to this issue, at least in terms of the likely legal institutions of scientific research, a scientist or a scientific institution. The article analyses that within the framework of intellectual property law, there is a tendency to form a system of publications on such a possible institution of this right as a scientific discovery. However, even in this dimension, the relevant doctrinal approaches have not been embodied either in the development of legislation or in the format of providing a system of agreed definitions. The article proves that, comparing the context of the European approach with the domestic content of the efforts of both scholars and practitioners, it is relevant and important to introduce European ethical standards of research at the legislative level, to adapt the European framework for research, to harmonise with Horizon Europe with regard to the rules of funding, and to improve the legal framework for registration of scientific discoveries and copyright protection. It is emphasised that Ukrainian legal norms should be integrated into the European legal framework, and such harmonisation would mean the integration of EU norms into existing areas of Ukrainian law. The author concludes that the issue of the place and role of legal regulation of scientific activity in the system of national law obviously requires additional systematic research.

Key words: science, scientific activity, scientific discovery, scientific law, scientific research, legal regulation of scientific activity, human rights, EU law, adaptation in the field of scientific research, European framework for the regulation of scientific activity

Постановка проблеми. У контексті поступального руху України по шляху інтеграції до європейського дослідницького простору чітко окреслюється актуальність правової регламентації наукової діяльності, як і виклики щодо визначення місця та ролі такої регламентації у системі галузей права та відповідній правовій доктрині.

На академічному рівні сучасні виклики, що постали у цьому процесі зумовили актуалізацію міждисциплінарних досліджень ключових проблем правового регулювання наукової сфери.

Ступінь дослідженості. Серед вітчизняних авторів спроби розуміння специфіки правового регулювання у сфері науки відстежуються у працях цивілістів, таких як Є. А. Булат [4], у вимірі відомчого регулювання – у роботах О. В. Скоробагатко та Т. А. Плугатар [9], у теоретико-правових дослідженнях таких авторів, як А. О. Селіванов [11] й навіть у роботах проресурсістів, зокрема, В. Б. Хар-

ченко [12], але комплексного бачення цих явищ вітчизняна правова доктрина поки не запропонувала. Натомість, така поліваріативність дослідницьких підходів аж ніяк не сприяла формуванню не тільки цілісної теорії, але й системної гіпотези щодо місця та ролі правових норм, які регулюють відносини у сфері наукової діяльності у національній системі права.

У зарубіжних дослідженнях фокус уваги у контексті розглядуваної проблематики зосереджений на питанні захисту свободи наукових досліджень як фундаментальне право (у працях Крішти Ковач (Kriszta Kovács), балансу між інноваціями та запобіжними заходами у регулюванні ЄС (варті уваги дослідження Кетлін Гарнетт (Kathleen Garnett), Герг Ван Калстер (G. Van Calster) і Леоні Рейнс (Leonie Reins) та системного аналізу, як законодавство ЄС регулює революційні наукові інновації у науці (Орелі Махалатчімі (Mahalatchimy

Aurélie), Лай Пін Лін (Lau Pin Lean), Лі Фібі (Li Phoebe) та М. Л. Флір (M. L. Flear).

Метою статті є визначення доктринального бачення місця та ролі правового регулювання у сфері науки у системі національного права, сучасні виклики та дослідницькі підходи щодо правової регламентації наукової діяльності. Для досягнення мети було поставлено такі завдання, як аналіз відповідної правової доктрини у сферах права інтелектуальної власності, адміністративного права, державного управління та інформаційного права.

Виходячи із досліджуваної проблематики для реалізації окреслених завдань статті у відповідному науковому форматі було використано як формально-правовий, системний та структурний, так водночас й програмний, герменевтичний, порівняльний та прогнозний методи наукового дослідження.

Результати дослідження. Варто зазначити, що у наукових працях щодо сфери правового регулювання інформатизації та усиляких новітніх технологій, від штучного інтелекту до Інтернет-досліджень, українські учені питання правової регламентації наукової діяльності як такої практично не порушують. Можна, до прикладу, привести дисертаційну роботу К. І. Белякова (2009 р.), у якій лише вказувалося, що «методологічні основи правничої інформаціології базуються на фундаментальному принципі інформаціологічного підходу, на системному сполученні інтеграційного і диференційованого підходів до наукового дослідження» [1, с. 33]. Автор запропонував увести до наукового обігу категорію правничої інформаціології, що має, на його думку, бути «представлена як система самостійних науково значущих систем (підсистем, які поєднуються на єдиній інформаційній основі та фундаментальному інформаціологічному підході пізнання», та вказав, що «правові процеси, предмети і явища розглядаються правничою інформаціологією у взаєминах, у взаємозв'язку й у взаємодії з упредметненими та неупредметненими атрибутами матеріалізації та дематеріалізації» [1, с. 33].

Втім, більш традиційні, але також недостатньо системні підходи має до питання регламентації наукової діяльності вітчизняна цивілістика. Зокрема, Г. М. Грабовська констатує, що наука є провідним фактором розвитку суспільства, але відносить її результати, наукові відкриття до предмета права інтелектуальної власності. Варта уваги теза дослідниці, що «відкриття має бути науковим положенням, обґрунтованим теоретично і, як правило, підтвердженим експериментально, у зв'язку з чим між датами пріоритету і реєстрації відкриття проходить іноді не одне десятиліття, та що відкриття повинне мати своїм об'єктом закономірність, властивість або явище матеріального світу. Відкриття, на переконання авторки, повинне бути новим, тобто раніше не відомим у світі науковим положенням та повинне вносити корінні зміни в рівень пізнання» [5, с. 303]. Г. М. Грабовська робить виразне порівняння, що «наукове відкриття передусім є кроком вперед, ще однією сходинкою на шляху пізнання навколишнього світу» та що «наукові відкриття є вирішенням завдання пізнання», та вказує на його ознаки» [5, с. 303].

Це бачення узгоджується із позицією європейських дослідників, які вказують, що ЄС прагне створити регуляторне середовище, яке підтримує інновації, захищаючи при цьому суспільні інтереси. Інноваційний принцип гарантує, що потенційний вплив на інновації враховується при розробці та перегляді нормативно-правових актів, що має на меті сприяти розвитку динамічного та конкурентного дослідницького ландшафту [16].

Принагідно зазначимо, що також ЄС проактивно регулює нові наукові галузі, щоб забезпечити етичний розвиток і довіру громадськості. Наприклад, запропонований Закон про штучний інтелект має на меті класифікувати програми штучного інтелекту на основі рівнів ризику, накладаючи

суворіші вимоги до систем штучного інтелекту з високим рівнем ризику, щоби забезпечити їхню відповідність стандартам безпеки, прозорості та підзвітності [16].

Не втрачає резонансного характеру проблема порівняних наукових галузей. У праці колективу авторів за редакцією доктора права в Університеті Тулузи (Франція) Орелі Махалатчімі (A. Mahalatchimi), яка є науковим співробітником Французького національного центру наукових досліджень, Університету Екс-Марсель, Тулонського університету, дослідницької лабораторії міжнародного, порівняльного та європейського права (DICE-CERIC), асоційованим науковим співробітником Центру глобальної політики глобальних досліджень Сассекського університету (Великобританія), аналізують, як законодавство ЄС регулює революційні наукові інновації на прикладі редагування генів людини. Автори відзначають, що нормативно-правова база ЄС прагне до балансу між достатнім захистом для користувачів і достатньою гнучкістю для розробників технологій редагування генів [16].

Глибоко досліджуючи наукове відкриття як об'єкт інтелектуальної власності в національному законодавстві України, О. В. Ієвіня заявляє, що «недосконалість національного законодавства, що не забезпечує дослідникам нормальних умов праці, у тому числі – неможливість отримати гідну винагороду за свою працю та недосконалий рівень захисту інтелектуальної власності, призводить і призводить до такого загальновідомого явища, як «відплив умів», у результаті якого країна зазнає невідновлюваних втрат інтелектуального потенціалу нації», що явно виходить за межі права інтелектуальної власності, хоча й звісно стосується правової регламентації науки загалом [6, с. 162–164].

Проблема криється у тому, що, як справедливо зауважує О. В. Ієвіня, що «питання включення наукового відкриття до переліку об'єктів права інтелектуальної власності на сьогодні залишається предметом наукової дискусії та є недостатньо висвітленим у юридичній літературі». На думку цієї авторки, «маючи, по-перше, величезне загальнолюдське значення, і, по-друге, не будучи об'єктом, що може використовуватись самостійно, а таким, що лише створює базу для подальших розробок, наукове відкриття відрізняється значною специфікою» [6, с. 162–164]. Щодо цього аспекту О. В. Ієвіня вказує, що «це стосується охорони та захисту як особистих немайнових, так і майнових прав автора наукового відкриття», зокрема, щодо визначення розміру та порядку виплати винагороди автору, «що має бути забезпечено шляхом якомога швидшого створення відповідної нормативно-правової бази» [6, с. 163]. Таким чином, у переконливій позиції вказаної дослідниці очевидним є намір розширити предмет правового регулювання науки поза межами права інтелектуальної власності, зокрема, зі спиранням на гуманітарний та соціальний вимір, але без детермінації відповідних системних ознак такої правової регламентації.

У продовження дискусії Я. М. Радченко обстоює позицію, що наукове відкриття є результатом фундаментальних наукових досліджень та специфічним об'єктом інтелектуальної власності й наголошує на «значущості використання наукових відкриттів за умови налагодження законодавчих механізмів їх захисту на території України», заявляючи, що відповідна система правничої охорони, «потребує вдосконалення, яке дозволить підвищити соціально-економічну значущість наукової творчості потенційних і поточних суб'єктів права інтелектуальної власності». Водночас, дослідниця називає наукове відкриття «нетрадиційним об'єктом інтелектуальної власності, якій потребує належної правової охорони» [10, с. 233]. Тому Я. М. Радченко пропонує ухвалити Закон України «Про охорону прав на наукові відкриття», який закріпить систему державної реєстрації наукових відкриттів, їх визнання від імені держави, встановить наукову експертизу

й упорядкує відносини, що виникають у зв'язку з установленням цієї експертизи, реєстрації й використання наукових відкриттів, який має становити основу «законодавства щодо охорони права на наукове відкриття» [10, с. 233]. Очевидно, що авторка бачить правове регулювання науки на основі права інтелектуальної власності, але не через розширення його предмету та дослідницьких методів, радше як внутрішню сегментацію такого права. У цьому ракурсі К. Д. Янішевська також наголошує на актуалізації необхідності правової охорони наукових відкриттів, заявляючи, що вона «не закріплена належним чином на законодавчому рівні» [13, с. 149].

До речі, у контексті порівняння, варто зауважити, що зі зростанням важливості даних у дослідженнях, ЄС запровадив законодавство, яке забезпечує баланс між доступністю даних і захистом приватності. Загальний регламент про захист даних (GDPR) впливає на те, як дослідники поводяться з персональними даними, забезпечуючи дотримання прав людини на приватність. Водночас, такі ініціативи, як Європейська хмара відкритої науки, мають на меті сприяти відкритому доступу до наукових даних, заохочуючи співпрацю, дотримуючись правових та етичних стандартів [16].

Досліджуючи аспекти правового регулювання наукового відкриття в геології, У. І. Борняк акцентував увагу на тому, що «після оприлюднення наукового відкриття воно стає загальним суспільним надбанням і його може вільно використати кожна зацікавлена особа», констатує, що існують відкриття, «на які норми Цивільного Кодексу України про наукове відкриття не поширюються». Фактично автор вказує на відсутність законодавчого урегулювання охорони права на наукове відкриття та порядку його охорони, додаючи, що урегулювання потребує, зокрема, авторство на наукове відкриття. Думка отримала переконливий розвиток також у тезі автора про те, що «чинне законодавство України не врегульовує, якою саме діяльністю може бути здійснене наукове відкриття і на цей момент не встановлено, чи наукові відкриття можуть бути здійснені лише на підставі дослідів, що проведені лабораторно чи й у процесі будь-якої іншої діяльності» [2, с. 127], що дійсно вказує на системну та не розв'язану проблему відповідного нормативного урегулювання.

Крішта Ковач, старший науковий співробітник науково-дослідної кафедри

WZB Global Constitutionalism Professorship та дослідниця проекту «Наука: Закономірності, причини та наслідки боротьби за академічну свободу» аналізує, як європейське законодавство захищає свободу наукових досліджень як фундаментальне право. Авторка зазначає, що стаття 13 Хартії ЄС про основні права прямо гарантує, що «мистецтво і наукові дослідження не повинні обмежуватися» [15]. У нещодавній справі Суду ЄС проти обмежувального закону Угорщини «Lex CEU» було застосовано право ЄС для скасування обмежень щодо іноземного університету, що стало важливою віхою у захисті академічної свободи. К. Ковач вважає, що європейські суди прийняли «ліберальний науковий сценарій», адже вони надійно захищають академічну свободу, хоча і з різними акцентами. Європейський суд з прав людини зосереджується на індивідуальних правах науковців (наприклад, на свободі вираження поглядів в академічних колах), тоді як Суд ЄС наголошує на інституційній автономії університетів. Разом ці правові стандарти допомагають захистити наукові дослідження та інновації від неправомірного політичного втручання по всій Європі [15].

Водночас, у працях окремих вітчизняних фахівців адміністративного права помітними є дещо інші візії щодо правового регулювання відносин у сфері наукової діяльності. До прикладу, професор Мосьондз С. О. у публікації 2014 року зазначив про «формування нової галузі права – наукового права», але, водночас, обгрунтував

«непереконливість» позиції про «наукове право як самостійну галузь права», оскільки, на його думку, «наукове право, регулюючи, передусім, відносини, які складаються у ході реалізації державної політики у сфері науки, використовує у переважній більшості випадків інструментарій адміністративного права» [8, с. 15]. Як видається, для неупередженого сучасного наукового критичного аналізу необхідне виважене та водночас, коректне критичне дистанціювання. Певні суперечності у «з'ясуванні змісту наукового права та визначенню його місця» С. О. Мосьондз намагався вирішити відсиланням до низки на сьогодні неактуальних та науково застарілих джерел, у контексті яких проблемні питання розглядалися у вимірі тоталітарної доктрини права [8, с. 12], тому й відповідно бачення ані щодо «інститутів наукового права», ані щодо його місця у «системі національного права на сучасному етапі розвитку українського суспільства» [7, с. 57] досліднику запропонувати не вдалося. Втім, це й не дивно, адже сам підхід до «наукового права» як до певної підгалузі адміністративного права повністю залишає без вирішення ті самі питання приватно-правового характеру щодо правової регламентації наукових відкриттів, які детально аналізувалися у вказаних вище працях вітчизняних фахівців-цивілістів.

Показово, що у правовій системі ЄС немає окремої галузі – «наукове право», натомість, регулювання науки відбувається через інші галузі права, які охоплюють наукові дослідження: право інтелектуальної власності (регулює наукові відкриття, патенти, авторські права на результати досліджень; адміністративне право (стосується наукової політики, фінансування досліджень, університетської автономії); Європейське право про дослідження (регулює наукові гранти, проекти Horizon Europe, правила відбору та етичні стандарти); інформаційне право – регулює відкритий доступ до наукових даних (Open Science) та персональні дані в дослідженнях (GDPR); біоетичне право (включає регулювання експериментів на людях, використання тварин у дослідженнях (Directive 2010/63/EU); право охорони здоров'я (стосується клінічних досліджень та регулювання медичних інновацій). Таким чином, можна констатувати, що у ЄС «наукове право» не існує як окрема галузь, а є міждисциплінарним комплексом норм, що регулюють різні аспекти наукової діяльності.

Варто навести спостереження, що вітчизняні фахівці з адміністративного права у найновіших дослідженнях більш обережно ставляться до категорії наукового права. До прикладу, у низці досліджень стосовно адміністративно-правових засад контрольно-наглядової діяльності у площині наукової діяльності К. В. Борняк зазначає, що у цій сфері «законодавець тільки визначає наявність певних окремо взятих повноважень без належної деталізації, у який саме спосіб вони мають реалізовуватись» [3]. Дослідниця визначає державну політику у сфері науки як «систематичну, прогностичну управлінсько-організаційну й установчу діяльність держави, що реалізується через відповідні органи та інституції й спрямовується на формування правового, інституційного, організаційного й інших видів забезпечення ефективного розвитку наукової сфери, відносин суб'єктів наукової діяльності з метою забезпечення потреб суспільства в самореалізації інтелектуального, людського капіталу та потреб держави у високоякісних і корисних наукових рішеннях, здатних підвищити рівень економічної та господарсько-виробничої конкурентоздатності держави шляхом активного впровадження відповідних конкурентних переваг у формі інновацій», але при цьому авторка власної позиції щодо наукового права не висловлює [3, с. 123].

Цікаве питання щодо балансу між інноваціями та запобіжними заходами постає у системі регулювання права ЄС. Кетлін Гарнетт, Герт Ван Калстер і Леоні Рейнс висвітлюють, як ЄС намагається заохочувати інновації, одно-

часно керуючи ризиками. Вони обговорюють появу так званого «принципу інноваційності» – концепції, запровадженій галузевими групами для того, щоби регуляторні органи враховували вплив законів на інновації. На відміну від усталеного принципу обережності, принцип інноваційності ще не закріплений у договорах чи законодавстві ЄС, але він все частіше згадується у політичних дебатах ЄС. Кетлін Гарнетт (Вагенінгенський університет, Нідерланди) та її співавтори застерігають, що цей принцип на протигагу принципу обережності, залишається дещо неоднозначним. Зрештою, вони вважають, що «принцип кваліфікованих інновацій» є принципом, який допускає розумний і відповідальний ризик, який міг би доповнити запобіжний підхід ЄС, спрямовуючи законотворчість на підтримку наукового прогресу, не підриваючи при цьому безпеку [14].

ЄС прагне створити регуляторне середовище, яке підтримує інновації, захищаючи при цьому суспільні інтереси. Інноваційний принцип гарантує, що потенційний вплив на інновації враховується при розробці та перегляді нормативно-правових актів, що має на меті сприяти розвитку динамічного та конкурентного дослідницького ландшафту у контексті наукової діяльності [16]. З цим твердженням узгоджується достатньо переконлива думка К. В. Боршняк про те, що «розвиток науки в державі має бути вільним, але основні напрями такого розвитку об'єктивуються ринковими, соціально-економічними потребами держави та приватного сектору, які спрямовано на пошуки нових проривних засобів конкурентних переваг економіки держави, порівнюючи з економічними системами інших держав, оскільки будь-які результати наукової діяльності так чи інакше мають винятковий прикладний характер, а тому і розкриваються головним чином через їх інноваційний вираз, що має крім суто економічного виміру ще й потенціал для майбутніх досліджень, або майбутніх тенденцій розвитку соціально-економічного середовища держави» [3, с. 123].

Висновки. Таким чином, варто констатувати, що підходи до розуміння місця, ролі, статусу, системи та структури правових норм, які регулюють відносини у сфері наукової діяльності, у вітчизняній правовій доктрині залишаються дискусійними та максимально розбалансованими. Спроби декларування окремої галузі чи підгалузі наукового права, помітні на певному дослідницькому етапі, не призвели ані до визнання такої фрагментації правничою наукою, ані до формування окремої доктрини наукового права.

Також у сфері власне адміністративного права та й інформаційного права питання урегулювання науки залишаються поза увагою сучасних авторів, які не надають цьому питанню варіантів вирішення, щонайменше, у вимірі вірогідних правових інститутів наукового пошуку, науковця чи наукової установи. При цьому, у рамках права інтелектуальної власності спостерігається тенденція до формування системи публікацій щодо такого ймовірного інституту цього права, як наукове відкриття. Але й у цьому вимірі відповідні доктринальні підходи не знайшли свого втілення ані у розвитку законодавства, ані у форматі надання системи узгоджених дефініцій.

Порівнюючи контекст європейського підходу з вітчизняними контентом зусиль як науковців, так і практиків, актуальними та важливими видаються впровадження європейських етичних стандартів досліджень цього складного питання на рівні законодавства, адаптація GDPR у сфері наукових досліджень, гармонізація з Horizon Europe щодо правил фінансування, покращення правової бази для реєстрації наукових відкриттів та захисту авторських прав. Безумовно, варто інтегрувати українські норми в європейські правові рамки, і така гармонізація означала б інтеграцію норм ЄС у вже існуючі сфери українського права.

Щодо питання місця та ролі правового регулювання наукової діяльності у системі національного права – очевидно, що воно потребує додаткових системних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляков К. І. *Організаційно-правове та наукове забезпечення інформатизації в Україні: проблеми теорії та практики* : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 2009. 38 с.
2. Боршняк У. І., Мельник М.-С. В. Деякі аспекти правового регулювання наукового відкриття в геології, як об'єкта права інтелектуальної власності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 126-129.
3. Боршняк К. В. *Адміністративно-правові засади контрольно-наглядової діяльності в сфері науки*: монографія. К.: Саміт-Книга, 2024. 240 с.
4. Булат Є. А. *Наукове відкриття – об'єкт цивільних правовідносин*: монографія. Дніпро: Герда, 2013. 122 с.
5. Грабовська Г. М. Особливості правового регулювання наукового відкриття за законодавством України. *Наукове життя*. 2017. Вип. 1. С. 301-303.
6. Іввіня О. В. Наукове відкриття як об'єкт інтелектуальної власності в національному законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Серія Право. Випуск 15. С. 162–164.
7. Мосьондз С. О. Наукове право як результат оновлення предмету адміністративного права України. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 52-58.
8. Мосьондз С. О. Феномен наукового права у системі вітчизняного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 4. С. 11-16.
9. Плугатар Т. А., Скоробагатко О. В. *Наукове забезпечення функціонування системи Міністерства внутрішніх справ України: адміністративно-правове регулювання* : монографія. К. : Нілан, 2016. 199 с.
10. Радченко Я. М. Проблема правового захисту наукового відкриття як об'єкта інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 232-235.
11. Селіванов А. О. Наука і закон: Перший досвід системного аналізу законодавства у сфері науки і науково-технічної діяльності. К.: Логос, 2003. 262 с.
12. Харченко В. Б. Наукове відкриття як об'єкт права інтелектуальної власності та предмет кримінально-правової охорони. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. № 4. С. 1-7.
13. Янішевська К. Д., Тертичний О. Р. Правове регулювання наукового відкриття як об'єкта інтелектуальної власності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (1). С. 147-150.
14. Garnett K., Van Calster G., & Reins L. Towards an innovation principle: an industry trump or shortening the odds on environmental protection? *Law, Innovation and Technology*. 2018. N 10 (1), P. 1–14. DOI: 10.1080/17579961.2018.1455023
15. Kovács K. Academic freedom in Europe: Limitations and judicial remedies. *Global Constitutionalism*. Cambridge University Press. 03 October 2024. N 14(1). P. 138-158. doi:10.1017/S2045381724000091
16. Mahalatchimy Aurélie, Lau Pin Lean, Li Phoebe & Flear M. L. Framing and legitimating EU legal regulation of human gene-editing technologies: key facets and functions of an imaginary. *Journal of Law and the Biosciences. Oxford Academic*. 2021. N 8(2). DOI: 10.1093/jlb/lsaa080. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34408900/>